Sellele järgnevad veel mitmed teised etendused, kuna vastuvõtt on hea. Peatähtsus eesti kultuuriloole on ometi K. luuletusil. Siin pole ta mitte enam üksi teeavaja, vaid juba ka püsivate isiklikkude toodete andja. Need on ilmunud »Eesti Postimehes« ja selle lisades, kahes kogus »Waino Lilled« (Kuressaares, 1866) ja »Emmajõe Öpik« (Tartus, 1866, tegelikult 1867), hiljemini antoloogias »Eesti luuletused» (1881) j. m., kuna täielik kogu päevavalgele pääsis alles a. 1925 Tartus G. Suits'i toimetusel ilmunud »Kogutud luuletustes«. — Selle kogu 275-st laulust on kaunis suur osa tõlked Saksast (Groth, Heine, Geibel, Waldbrühl, Freiligrath, Fallersleben j. t.) ja Soomest (Oksanen, Yrjö Koskinen). Tõlgitud või ümber tehtud on peaaegu kõik »Waino Lilled«, mis seejuures muidu veel üsna tühised, biedermeierlik-jannsenlikud vagalt-sentimentaalsed laulukesed. Alles teises kogus on K. leidnud oma õige ala, pateetilis-romantilise isamaaluule, ja siin juba annud ka mõned oma parimad laulud. Kolmandasse loomisperioodi kuuluvaks võiks eraldada K. hilisemaid laule pärast abiellumist, kus toon muutub tugevasti pessimistlikumaks ja sügavamalt isiklikuks. Ainete järgi vaadeldes seisavad siis ta toodangus esikohal nii oma väärtuselt kui ka tähtsuselt K. isamaa-laulud. See kirjanduse ajaloos võrdlemisi haruldane nähtus on tingitud selle peaaegu ainulaadse tähendusega, mis rahvusaatel tol ajal Eestis oli, kuna ta ühendas endas niihästi politilise, kui ka sotsiaalse ja vaimukultuurilise ühtlase eeskava, eestlaste kuuludes pea täiesti veel ainult ühte klassi. Teiseks mõjus kaasa ka vastav Saksa patriootiline luule, mis andis K.-le, nagu juba ka J. W. Jannsenile ja üldse meie rahvusromantikuile, tarvilise valmis üldstiili ja isegi osalt hingelaadi. Kolmandaks aga on arvat. ka K. isiklik hingestruktuur, ta olude läbi tagasisurutud naiselik andumisiha, omale väljendusvõimalusi otsides, kaasa mõjunud ta isamaa laulude tunde-tugevuseks. Enamasti ongi need hümnilised armuavaldused oma rahvale, selle muistsele õnneajale, selle pikast orjaööst pääsmisele ja selle noorele priiusele, mille koiduvalguses kõik näib roosiline. Tihti korduvad sentimentaalselt kõlavad truudusvanded ja soovid selle maa mullas puhkamisest. Mõjukamad on rahva seniste kannatuste kujutised, mis kasvavad vahel otse nägemuslikkudeks võrdpiltideks (Kristus ristil j. m.). Igatahes tundub pea aina, et siin tegemist pole tavalise tehtud patriootilise sõnakõlinaga, nagu veel K. isal ja nii tihti hiljemini, vaid tõelise ja sügava isikliku sulanemisega oma rahvasse ja saatusse, tõelise kaasaelamisega. Sellest järgnevad loomulikult laululainetena õnn oma rahva õnnest ja valu ta valust, hirm ta tuleviku pärast ja manitsus ta rahvuslikule üksmeelele. Viimane motiiv tuleb eriti esile K. luule kolmandal perioodil, suurte tülide ajajärgul, samuti nagu siin tihti esineb kaebustega kõrvu juba ka kibedaid etteheiteid ja irooniat. Arusaadav, et see on juhitud jakobsonlaste vastu, kuna K. pooldas peaasjalikult oma isa ja Hurti paindlikumat rahvuspolitikat. Need viimase ajajärgu kaebus- ja kojuigatsus-laulud on eriti valdavad oma tunde jõult ja isiklikkuselt (»Jutt«, »Igatsus« j. t.). — K. armastus- ja looduslaulud on konventsionaalsemad, kuid neiski veetleb tihti lihtsameelne tundekus ja ehtne lüüriline hoog (»Ööpik«, »Üürike« j. t.). Neistki on, ka isamaalisist, mõned saanud peaaegu rahvalauludeks. Mainimata ei või ka jätta, et K. on annud meie esimesed tähelepandavad algupärased ballaadid, nii tunderaske, romantilise igatsusega looritud »Udumäe kuningas« ja »Narva neitsi« (millede ained võetud vastavaist Kreutzwaldi muinasjutest). — K. luuletuste vormgi tähendab suurt eesti luule rikastust. Alguses küll veel õige kohmakas ja saksapärase konarliku keelega, vabaneb ta ometi neist puudusist suurel määral oma hilisema arengu jooksul. Ja kui ka sellest hoolimata stiil veelgi on tihti konarlik, on ta ometi vaheldus- ja väljendusrikkam kui ühelgi eesti lüürikul enne teda. Ta sõnastik on rikas, kuigi kujukate rahvakeelsete ütluste kõrval esineb ka kulunud biedermeierlikke kliišeid. Üldse iseloomustab seda stiili romantikuile omane üldine suur tundetaotlus, paljud hüüdlaused, tugevatundeline sõnavalik, rohked ja julged, vahel isegi arusaamist raskendavad metafoorid jne. Rütm on tolleaegse eesti luule kohta haruldaselt mitmekesine ja rikkakõlaline. Kuigi domineerib 4-jalgne trohheus ja jamb 4-värsilise salmiga, leidub juba ka teisi ja vahelduvamaid rütme ja kuni 12-värsilisi stroofe (»Jutt«), või koguni vabu rütme (»Vesi«). Riimi tarvitus samuti ületab kõige senise oma rikkusega, kuigi seejuures esineb veel küllalt ka kulunud ja ebapuhtaid või kistud, keeltvägistavaid riime. Ka algriime leidub K. hilisemais lauludes rohkesti. Kokkuvõttes võime lugeda K.-t ühes Kreutzwaldi ja Kuhlbarsiga meie modernse lüürika rajajaks ja ühtlasi tema kõige tähtsamaks edustajaks XIX sajandil. Tema mõju all oli pea kogu hilisem ärkamisaja luule, ja tema mõned laulud on tänini jäänud üheks meie kõige mõjuvamaiks oma tundeehtsuse ja hooga, olgugi nende keeletarvitus veel nii arenematu.

Kampmann, Peaj. II II, 67—95; Ridala, E. kirj. ajal. II, 4—22 (seal ka pikem

Eesti biograafiline leksikon, 1926-1929, lk. 225